

Maria van Haperen, Tineke Bogaerts

De verhalenman

De Verhalenman van Amsterdam over de impact van verhalen; de overstijgende waarde van vertellen en hoe het verhaal verdieping geeft aan het structuurbegrip inleving.

Informatie over het verleden is van oudsher verhalend. Nog niet eens zo heel lang geleden bestond de geschiedenis louter en alleen uit vertellingen. De betrouwbaarheid van de feiten was doorgaans ondergeschikt aan de bedoeling of boodschap van het verhaal. De 'grote mannen'-geschiedenis droeg een boodschap uit met geldende deugden als 'moed' en 'trouw'. De schildering van de historische gebeurtenis moest kleurrijk zijn om in te spelen op de ontvankelijkheid van de toehoorders. Ook nu moet een vak als geschiedenis in hoge mate het element 'fictie' accepteren, omdat interpretatie van causale verbanden tot op zekere hoogte arbitrair is. Daarnaast kan het verleden niet authentiek worden beleefd. Door het aanhoren van verhalen leren kinderen waarheid en fictie van elkaar te onderscheiden en dat scherpt de kritische zin.

In Amsterdam huist een echte Verhalenman, Karel Baracs (1950). Ooit wilde hij acteur worden, maar koos bewust voor het basisonderwijs. Toen daar na vijftien jaar de sleet in kwam, zocht hij naar middelen en mogelijkheden om zijn ervaringen als onderwijzer, opvoeder en kunstenaar te combine-

ren. Met succes, want tegenwoordig vertelt hij verhalen en houdt daarnaast ook nog workshops en trainingen waar docenten en andere professionals kunnen leren vertellen.

Wie is de Verhalenman eigenlijk?

'Formeel ben ik leraar basisonderwijs (32 uur). In de praktijk werk ik full-time als Verhalenman. Al vanaf 1974 werk ik in het onderwijs waar ik startte met grootse idealen. Ik wilde aantonen dat onderwijs levendig en inspirerend moet zijn, dat opvoeding mensen niet in een keurslijf hoeft te dringen, maar talenten tot bloei kan brengen, dat leren leuk kan zijn.

Van huis kom ik uit een familie die enthousiast leeft, met interesse voor de wereld. Ondanks, of misschien juist door, creativiteit, belangstelling voor muziek, voor de natuur en voor verhalen, was ik zelf op de middelbare school vastgelopen. Het onderwijs was voor mij te saai, te zakelijk. Ik kreeg voortdurend straf en bleef vier keer zitten. Op mijn twintigste had ik de havo af en ging naar de Pedagogische Academie. Daar maakte ik kennis met de beginselen van het Jenaplan, waarin ruimte is voor spel en gesprek binnen de dagelijkse onderwijspraktijk. Een aantrekkelijk model dat ik jarenlang in praktijk bracht op de Blauwe Lijn in de Bijlmermeer. Met veel afwisseling tussen cognitieve en kunstzinnige onderdelen. Met andere woorden: ik probeerde onderwijs te geven dat hoofd, hart en handen aanspreekt.

Sinds 1993 werk ik vier dagen per week als Verhalenman voor de basisscholen in het Amsterdamse stadsdeel Zeeburg. Vijftien basisscholen, in totaal twintig locaties. Een heel gemengd gebied met zowel allochtone als meer kansrijke (KNSM-eiland) kinderen. De

creatie van Verhalenman is geboren naar aanleiding van een activiteit voor het toenmalige Projekt Buro Voor-rangsbeleid. Een aantal onderwijzers werd vrijgesteld van reguliere taken om projecten te bedenken om achterstanden, van met name allochtone kinderen, tegen te gaan.'

Tegenwoordig treedt de Verhalenman op door heel Nederland. Met een koffer vol verkleedkleren, attributen en een gitaar verzorgt hij voorstellingen voor kinderen van alle leeftijden van de basisschool. Hij vertelt niet alleen, maar speelt ook toneel en nodigt kinderen uit om mee te spelen.

Geschiedenisverhalen

Hoe ga je om met geschiedenis? Wordt daar door scholen specifiek om gevraagd? Of gebruik je het verleden voor andere doelstellingen?

'Geschiedenis is in die zin belangrijk, dat je mensen van vlees en bloed kunt creëren tegen de achtergrond van een bepaalde tijd. Zelf ben ik wel geïnteresseerd in het verleden; dat heb ik van thuis en van mijn eigen leraren meegekregen. Ik werk vaak op basis van bestaande boeken. Ik ga altijd uit van een leeftijdsgenoot van de kinderen aan wie ik het verhaal vertel. Voor de basisschool werk ik meestal met jeugdliteratuur. Vaak zijn het boeken die mijzelf destijds geraakt hebben. In die boeken wordt een bepaalde tijd neergezet door de ogen van kinderen. Hier heb ik bijvoorbeeld *In den otter* van C.J. Kieviet. Een zoontje van een hotelier in Zaandam ervaart de onderdrukking door de Fransen. Het is ontzettend leuk om daaruit te putten. Kinderen vergeten dan nooit meer dat hier ooit een Franse bezetting is geweest. Zo heb ik ook Singer over joods leven in Oost-Europa (*Kinderverhalen*), de VOC-tijd (*Scheepsmaat Woeltje* van K. Norel), de prehistorie met Wilkeshuis (*Patava de*

Karel heeft wel dertig koffers met verkleedkleden en andere spullen bij zijn verschillende verhalen.

holenjongen), de bezetting met Jan Terlouw (Oorlogswinter natuurlijk, maar ook Pjotr).

Je hoeft niet het hele boek van haver tot gort over te brengen. Je moet iets hebben van een performer. Al ben je niet iemand die voor zijn beroep avond aan avond een hele menigte in het theater in zijn hand houdt, toch is het aspect van 'performance' belangrijk. Leerlingen moeten kunnen meegaan in je verhaal. Je bereikt dan de prachtigste doelen. Om te beginnen dat je zelf als mens helemaal bij je kinderen bent. Oogcontact van de verteller met de groep, maar ook met ieder individueel. Bij geschiedenis denk je al gauw aan overdracht van informatie, maar het gaat natuurlijk om veel meer.'

Bedoel je dat je met je verhaal een sfeer creëert waarin leerlingen makkelijker gaan doen wat ze nu eenmaal moeten doen?

'Het verhaal is in principe een opstap naar de les: het werken met een methode, het doen wat gedaan moet worden. Maar de sfeer, het begrip dat de leerlingen gekregen hebben, werken ook door. Kinderen krijgen een veel betere greep op de abstractie van de lesstof als ze zich erbij betrokken voelen. Aan de ene kant zullen ze zeker veel meer van de les onthouden, dus de kennis neemt toe, maar ze zijn ook veel meer geneigd die kennis te gebruiken. Mijn verhalen onderscheiden zich van de verhalen die over het algemeen in de klas verteld worden. Ze gaan over leeftijdgenoten die in een andere tijd leefden. Misschien wel een beetje 'grote-mannen- en grote-vrouwengeschiedenis', maar dan in de ogen van kinderen. Mijn verhalen bevatten, behalve feiten en couleur locale, ook een stevig stuk menselijkheid. Mijn hoofdpersonen hebben allerlei gevoelens. Bijvoorbeeld blijdschap, omdat vader weer is thuisgekomen uit de oorlog. De buurman is er helaas niet meer. Vader vertelt dan 'waarom' en 'wat' hij zelf allemaal heeft meege-

maakt en zijn kinderen worden nog blijer dat hij behouden is weergekeerd. Je schetst het familieleven in die tijd er vanzelf bij.'

Heb je dan niet meer informatie nodig dan die jeugdboeken?

'Natuurlijk. Ik gebruik bij de voorbereiding ook de gebruikelijke geschiedenisboeken. En verder lees ik ook nog steeds heel graag in De Rek. Dan krijg je vanzelf een beeld. Ik heb zelf les gehad van De Rek. Onvergetelijk. Meneer de Rek was niet sterk in individueel contact. Maar hij was absoluut begeistert voor het vak geschiedenis en hij had een sterke drang om het verleden echt over te brengen. Hij was bijzonder geïrriteerd als leerlingen niet geïnteresseerd waren. Maar de meeste hingen wel aan zijn lippen. Hij ging vrij eigenaardig te werk. Hij rookte in de les en als hij vertelde hield hij daarbij altijd een sigaret rechtop vast – *Karel demonstreert ons hoe* – en liet hem gewoon branden terwijl hij rondliep en dingen zei als: 'Marco Polo was een intelligente knaap uit de hoogste kringen van Venetië, die maar één wens had: te reizen. Zijn wens zou in vervulling gaan.' Dan kon hij onverwacht naar iemand uitvallen: 'Heel vervelend, wat je doet. Hou op!' en een tafeltje rechtzetten dat hem niet beviel en daarna weer doorgaan: '... en zo kwamen zijn wensen uit'.

Omgaan met publiek

'Nu weet ik dat hij zijn verhaal beschermde tegen 'invloeden van buiten'. Dat doe ik zelf ook. Als kinderen in het publiek storend gedrag vertonen, ga ik daar altijd op in. Ik doe dat niet zo wild als De Rek. Je maakt zo zelf je verhaal kapot. Maar je kunt wat zachter zeggen dat iemand stoort. 'Sandra, niet doen, ik probeer wat uit te leggen ...' Ik ga er op dat moment niet vanuit dat het storende gedrag van sommige kinderen aan mijzelf ligt. Ze moeten er gewoon mee ophouden. Ik ben bezig

een goed en spannend verhaal te vertellen. Dus ik ga naar zo'n kind toe en spreek het kort en vriendelijk, maar wel persoonlijk en 'to the point' toe. Je moet het kind, dat storend gedrag vertoont, niet onmiddellijk het gevoel geven dat hij weg moet of zo. Hij moet zich alleen een beetje aanpassen. Eventueel doe ik dat twee keer, als het moet. En in dat persoonlijk contact met de stoorzender probeer ik dan aan te geven, dat hij of zij er echt ook bij hoort. Maar ik probeer het kort te houden en de sfeer van het verhaal zoveel mogelijk intact te laten. En omdat ik een relatie opbouw met de kinderen komt die heel persoonlijke oproep meestal wel over.'

Hoe lang duurt een boeiend verhaal? Vijf of tien minuten?

'Dat kan je zo niet zeggen. Het hangt er vanaf. Als de docent een geboeide en aandachtige groep voor zijn neus heeft en je hebt nog van alles te vertellen, ga dan maar door. Alles kan. Al moet je waarschijnlijk wel rekening houden met de rest van het programma op die schooldag. Voor de Verhalenman ligt dat wat anders. Ik kom op scholen om te vertellen. Van een leraar lijkt het me teveel gevraagd om ieder lesuur te beginnen met een lang goed verhaal. Dus dan maar kort. Je blijft dan gemakkelijk binnen de spanningsboog. En je moet immers nog naar de abstractie. Maar dat gaat vervolgens vrij gemakkelijk: van Patava, die verstoppertje spelend met vriendjes in een grot, de hollenbeer ontdekt, is de overstap naar de schilderingen in grotten van Lascaux in Frankrijk slechts klein. Met de kaart erbij,

Benieuwd hoe Karel Baracs te werk gaat? Op woensdag 24 april van 10.00 tot ongeveer 11.30 u. vertelt hij samen met Ruth in het Verzetsmuseum in Amsterdam het verhaal van Marijke Brown aan twee basisschoolgroepen. Daarbij zijn (enkele) VGN-leden van harte welkom. Er is gelegenheid om met hem na te praten en vragen te stellen over zijn vertelmethode. Het moet wel van te voren afgesproken worden! Neem contact op met Tineke Bogaerts: tel. 030-6883576 of e-mail: c.bogaerts@hccnet.nl

afbeeldingen van andere schilderijen, het landschap, ben je al snel aan het lesgeven over de prehistorie. En dat terwijl de interesse al aanwezig is.'

Heb je zelf beeldmateriaal nodig bij je verhaal of gebruik je het regelmatig? 'Nee, dat is meer iets voor de docent die na mij komt. Ik vertel het verhaal. Een afbeelding erbij is niet echt nodig. Het kan wel. Ik teken wel eens de bizon op het bord, die Patava tekende voor zijn vriendjes in de sneeuw. En ik gebruik dus ook voorwerpen en verkleedspullen voor mijn verhaal. Voor een docent is een stok als speer al goed. Zelf verkleed ik me vaak zoals het bij het verhaal past en soms heb ik ook verkleedspullen voor leerlingen bij me. Die spelen dan een rol in mijn verhaal. Het zijn altijd dingen die heel snel aan en uit kunnen. Binnen een seconde zijn kinderen boef, politieagent, soldaat of schaapje.

Mijn werk vervangt niet de methode en het werk van de leraren zelf, maar die zouden wel gek zijn als ze geen gebruik maakten van de goede sfeer en de interesse die de kinderen gekregen hebben. Goede leraren gaan daarop door. Als verteller voel ik me thuis in de traditie van Van der Hulst, de schrijver van vele jeugd- en schoolboeken voor het protestants-christelijk onderwijs, die fantastisch kon vertellen. In zijn boekje *Het vertellen* staat wat ik bedoel. Hij is mijn grote voorbeeld.'

De praktijk

De scholen in Zeeburg kunnen ieder jaar een nieuw programma kiezen. Er zijn vertellingen, die meer gericht zijn op taalvaardigheid, of meer op cultuur en alle lessen bevatten ook elementen voor sociaal-emotionele vorming. Karel heeft in zijn koffers een groot aantal verhalen, ieder gericht op een onderwerp in het basisschoolcurriculum. Voor geschiedenis bijvoorbeeld kan je kiezen uit verschillende tijdperken. Verder zijn er grotere projecten: de Verhalenman kan leerlingen leren vertellen; een project dat eindigt met de verhalenshow – een voorstelling

van goede vertellers. Aan ieder kind heeft Karel dan al uitgelegd hoe je nog beter iets kunt vertellen en er wordt uitgebreid geoefend, bijvoorbeeld in 'kwaad praten', niet gillen, op je standpunt blijven staan, niet bang zijn, harder spreken, luisteren. En er is het verhaal van Marijke Brown, dat te maken heeft met de Tweede Wereldoorlog.

'Ik heb dat project samen met het Verzetsmuseum Amsterdam gemaakt voor alle groepen acht van Zeeburg. Ik vertel daarin over het joodse babietje Ruth, dat in de oorlog werd geboren en waarvan de ouders werden opgepakt. Mijn moeder haalde haar uit de crèche van de Hollandse Schouwburg. Ruth werd ingeschreven als 'Marijke' en een vriendin fungeerde als de ongetrouwde moeder, die thuis niet had durven vertellen dat ze zwanger was. Hoe dat allemaal tijdens de Tweede Wereldoorlog in werkelijkheid is gegaan heb ik van mijn moeder gehoord en ik vertel vanuit Marijke hoe haar leven verder is gelopen.

Na de oorlog, in 1947, kwam ze terecht bij familie: haar ouders waren niet meer terug gekomen, maar in de Verenigde Staten bleken familieleden van het kindje te wonen. De vriendin van mijn moeder kreeg een enorme schok. Marijke was inmiddels al vijf jaar toen ze weg moest. Haar nieuwe gezin vertelde haar niets over het oorlogsverleden. Ze heette weer Ruth en toen ze volwassenen werd trouwde ze met meneer Brown.

Maar ze bleef zich wel herinneren dat zij ergens in Nederland nog een moeder had. En ze is in de jaren tachtig gaan zoeken. De vriendin van mijn moeder was toen al overleden, maar Ruth vond wel meer familie van haar ouders. Die mensen wisten niets van haar verleden als 'Marijke'. Maar inmiddels was ik voor mijn moeder ook gaan zoeken. Die was toen al ouder en wilde graag de oorlogsbaby nog eens zien. Zij wist hoe Marijke eigenlijk geheten had en ook ik kwam dus bij de Amsterdamse familie terecht. Een idiote samenloop van omstandigheden.

Ruth is nu twee keer in Nederland geweest en de laatste keer heeft zij voor negen groepen acht samen met mij dit verhaal verteld. Het was heel aangrijpend voor de kinderen. Ze konden zich heel goed de situatie voorstellen. Vooral een paar allochtone meisjes waren erg betrokken en lief voor Ruth. Je zou eigenlijk uit moeten zoeken

waarom juist die islamitische meisjes zo meeleefden met de lotgevallen van een joods kind in en na de oorlog. Ze vroegen van alles en waren heel begaan. Ze hadden een groot hart.

Als ik in april dit verhaal weer ga vertellen, dan komt Marijke weer over uit de VS en doet mee.'

Verhalen vertellen is nodig

'De techniek van verhalen vertellen kun je aanleren. Ik geef een workshop 'Vertellen in de klas' en probeer cursisten te leren 'hoe' ze kinderen, een groep kunnen boeien en 'raken'. Van essentieel belang is dat een verhaal emotie oproept. Daardoor schept een docent een goed leerklimaat. Onuitgesproken toont hij dat geschiedenis de moeite waard is en dat leerlingen voor hem belangrijk zijn. Ook de hoofdpersonen in een verhaal worden neergezet als mensen met emoties. Neem Rembrandt van Rijn: hij tekent graag en goed, maar hij is verdrietig omdat hij dat niet altijd mag doen. Of hij is boos, omdat een opdrachtgever hem niet op tijd betaalt. Of hij is bang voor de pest, de gevreesde ziekte die zijn gezin bedreigt.

Je kunt gevoelens in een verhaal op twee manieren concreet maken. Gebruik de directe rede in het verhaal. Een voorbeeld: Vader Van Rijn stond in de deuropening en zag tot zijn verbazing zijn zoon zitten aan de keukentafel, een ganzenveer in de hand. "Verdorie, Rembrandt! Je zou hout halen! Zit je nu al weer te tekenen?" We horen de vader spreken. We ervaren door zijn stem de afkeur van zo'n luie zoon met kunstzinnige aspiraties. Die ervaring is van groot belang, want die boze vader raakt ons meer dan een nuchtere beschrijving. Veel vertellers zouden het vermoedelijk laten bij de indirecte rede: "Rembrandt's vader maakte zich zorgen en verbood de jongen eenvoudigweg om te tekenen."

Wissel directe en indirecte rede bij vertellen af. Beschrijf feiten, gebeurtenissen en personen, maar laat vooral hun karakters lachen, huilen, mopperen, ruzie maken en feest vieren. Breng ze tot leven.

De andere manier om dit effect te bereiken is dramatiseren, met andere woorden 'speel de boze vader' en 'speel de verdrietige schilder'. Door een beetje toneelspel te verbinden aan een les uit de methode zal de informatie overkomen en beklijven. Dat is iets dat ik met cursisten oefen.'